

MITSKI ASPEKTI SRPSKOG IDENTITETA*

Apstrakt: *Predložena tema aktualizuje upotrebu mitskih aspekata srpskog nacionalnog identiteta u naučnom, političkom i publicističkom diskursu, kao i njihov značaj, prijemčivost i „odjeke“ u svakodnevnom životu građana Srbije. Ova tema je dobila poseban značaj u poslednjoj deceniji XX veka, kada je oslobođeni nacionalni diskurs upotrebljavao mitske motive za legitimaciju nacionalnih političkih programa. Specifičnost upotrebe mitskih elemenata u ovom periodu ogledala se u svojevrsnom mešanju diskursa, mitskog, književnog, naučnog i političkog, pri čemu su se motivi prelivali iz jedne regije u drugu bez menjanja značenja i sistematskog mesta.*

 Ključne reči: *identitet, mit, stereotip, diskurs.*

Obrazloženje teme

U okviru projekta *Društveno-razvojne mogućnosti Srbije* Jugoslavije u evropskim i svetskim procesima Instituta za filozofiju i društvenu teoriju ova tema odgovara na pokrenuta pitanja identifikovanja prepreka demokratizaciji i unutrašnjih ograničenja za uspešno uključivanje u evropske i svetske procese. Ostaci mitizovane retorike, razvijene tokom devedesetih godina prošlog veka, danas predstavljaju opterećenje procesima ponovnog uspostavljanja poverenja i saradnje. Bez preispitivanja mitski obojenih diskursa i suočavanja sa posrednim i neposrednim posledicama njihove upotrebe u domaćem i međunarodnom okruženju ne može doći ni do ponovne reintegracije Srbije, ni do elementarnog otvaranja prema susedima. Stoga je važno registrovati uobičajene retoričke postupke u pričama o nacionalnom identitetu, koje predstavljaju recidive mitizovanih fabula, a istovremeno pretenduju da budu objektivni konstituenti nacionalne samorefleksije.

* Članak je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu *Društvenorazvojne mogućnosti Srbije* Jugoslavije u evropskim i svetskim procesima, koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije (br. 1926).

Nesporno je da se mitske priče mogu otkriti kao konstitutivni elementi pri oblikovanju bilo kog kolektivnog identiteta. Osećaj zajedništva gradi se pričama o zajedničkom poreklu ili zajednikoj sudbini, vrednostima, stalnim zajedničkim osobinama, uspesima, poredama i porazima. Iako ove priče imaju veliki značaj u formiranju i održavanju integriteta zajednice, one se na nivou svakodnevnog života najčešće održavaju u formi stereotipa o nacionalnim karakteristikama. Takav diskurs vrlo retko dobija neposredni politički značaj ili postaje nezaobilazni deo publicističkog ili naučnog žanra. To se dešava u periodima dubokih kriza zajedničkog života, kada se zajednica nalazi pred zadatkom redefinisanja vlastitog kolektivnog identiteta. Srbija se krajem osamdesetih godina XX veka našla pred takvim izazovom. Način samorazumevanja konstitutivnih elemenata identiteta u velikoj meri odredio je budućnost zajednice. U tom smislu i mitski aspekti identiteta dobili su poseban značaj.

Prethodni jugoslovenski identitet nije odgovarao novonastalim nacionalnim aspiracijama u okviru SFRJ. Njegova dekonstrukcija zasnivala se na poricanju ideologije zajedništva, što je rezultiralo stvaranjem posebnih nacionalnih država. Iako je proces diversiteta na nacionalne države uglavnom poznat, situacija u Saveznoj Republici Jugoslaviji u pitanjima identiteta ostala je i dalje nejasna. Narasla potreba da se „prevaziđeni“ jugoslovenski identitet redefiniše, odnosno zameni novim identitetom, ostala je bez jasne artikulacije. Danas, kada je ime ove zajednice promenjeno u Srbija i Crna Gora, rezultati težnji ka identitetu nacionalne jednoobraznosti nešto su očigledniji. U političkoj praksi i retorici devedesetih godina XX veka, više nego danas, uobličavali su se i oživljavali navodno zaboravljeni vidovi srpskog identiteta prema potrebama društvene stvarnosti i poželjnoj slici nacije u javnom životu. Sporadični kritički osvrti na manipulaciju nacionalnim identitetom nisu oduzimali toj slici na uverljivosti, niti je novostvorena slika bleдела zbog sukoba i nesklada između mitizovanih predstava o Srbima i srpske stvarnosti. Budući da se mnogi elementi mitskog diskursa nacionalne identifikacije i dalje nekritički preuzimaju i upotrebljavaju kako u javnom životu tako i u naučnim raspravama, dobijajući dignitet neproblematične zalihe zajedničkog znanja, neophodno je sistematski istražiti ovu problematiku.

Istraživanje obuhvata:

1. teorijske uvide u
 - savremene teorije etniciteta (od Frederika Barta, Gelnera, Armstronga, Putinje, Žoslin Stref-Fenar, Smita, Dženkinsa, Žirardea i dr.)
 - domaća istraživanja ove problematike (Zagorke Golubović, Mirjane Vasović, Bore Kuzmanovića, Ivana Čolovića itd.)
 - istoriju stereotipnih stavova o nacionalnom identitetu u naučnom diskursu (od Vladimira Dvornikovića, Jovana Cvijića, Vladimira Velmar-Jankovića, Vladimira Karića, Sretena Vukosavljevića do savremenih autora – Jovana Marića, Vladete Jerotića i mnogih drugih autora različitih naučnih usmerenja)
 2. analizu diskursa
 - autostereotipa
 - heterostereotipa
 - relativnosti autostereotipije i heterostereotipije na materijalu dubinskih intervjuja (Istraživanje: „Politika i svakodnevni život“, Z.Golubović, I.Spasić, Đ.Pavićević)
 3. preispitivanje tradicija i mitova (svetosavski i kosovski) iz kojih se stereotipi izvode i značenja koja im se pripisuju u savremenoj literaturi
 4. razmatranje osnovnih kategorija ljudskog postojanja u ključu nacionalne stereotipije
 - prostorno-vremenski stereotipi nacionalnog identifikovanja
 - stereotipno poistovećenje živih i mrtvih
 - stereotipi u odnosima polova
 5. analizu primene stavova o identitetu u političkom diskursu
 6. teorijska ishodišta stereotipnog diskursa identifikacije u konceptima
 - nacionalizma i
 - kosmopolitizma.
- Unutar strukture istraživanja pravi se razlika između a) opisi- vanja prirode i oblika izražavanja nacionalnog identifikovanja i b) njegovog formalnog razdvajanja od primene i posledica identitet- skih priča. Doprinevši boljem razumevanju, ovo razdvajanje uslo- vljava i kratak pregled nacionalne mitologije i „karakterologije“ na čijim su postulatima izgrađivane osnovne predstave nacionalne

identifikacije. To zahteva i preispitivanje vernakularne mobilizacije, odnosno mobilizacije naroda maternjim jezikom, narodnom književnošću, sredstvima domaće istorije, mitologije i uopšte kulture.

(Mitski) identitet nacije jeste objektivacija fikcije kao stvarnih karakteristika jednog naroda. Njihova međusobna veza, korespondiranje i uslovljavanje podloga je za razumevanje problematike identiteta i njegovih funkcija. U okviru ovako postavljenog problema otvaraju se pitanja sledećih fenomena:

- korelacije i pozajmljivanja unutrašnjih i spoljašnjih funkcija stereotipnih određenja identiteta
- posledica racionalizovanja iracionalnih identitetskih predstava
- uslovljenosti iskazivanja identiteta ideološkim, političkim i uopšte socijalnim stanjem
- i uticaja stereotipnih predstava na doživljaj društvene stvarnosti.

1. Savremene teorije o etnicitetu uglavnom problematizuju funkcije uključivanja i isključivanja, nas i njih, potrebu isticanja prvih na osnovu razlikovanja od drugih itd. Od pojave teksta Frederika Barta „Etničke grupe i njihove granice“ (1969) etnički identitet se više ne određuje kao nepromenljiva kategorija i datost po sebi. Istraživanja se od ove studije uglavnom zasnivaju na saglasnosti da su etnonacionalni identiteti posebni u odnosu na druge oblike kolektivne identifikacije po tome što su orijentisani prema prošlosti. Dženkins problematizuje potrebu ili sklonost ljudi da „postvaruju“ etnicitet, jer on nije nešto što ljudi uistinu imaju ili čemu pripadaju, već su to prvenstveno „kompleksni repertoari koje ljudi doživljavaju, koriste, uče i ‘žive’ u svom svakodnevnom životu“, (Dženkins, 28) konstituišući kontinuirani osećaj svoje ličnosti i razumevanje svojih bližnjih. Kada se ovi „repertoari“ instrumentalizuju putem javnog mnjenja, čime se obično opravdavaju pojedinačne odluke donete „u ime naroda“, onda fokus istraživanja sa „opisa identiteta“ treba prebaciti na njegovu instrumentalizaciju ili primenu. Pitanje nije kakva je nacija, nego kako se nacionalni repertoar (jezik, događaji, preci...) upotrebljava u oblikovanju društvenog života. Drugim rečima, „predački model postaje delotvoran tek kad artikulisanje predačkih radnji artikuliše društveni proces“. (Daglas, 61)

2. Situaciju u domaćoj diskursivnoj praksi započinjem analizom „priloga za karakterologiju Srba“ objedinjenih u knjizi „Kakvi smo mi Srbi?“ Jovana Marića, koju posmatram kao registar stereotipa o ovom pitanju, a ne u značenju racionalnih odrednica „karakter“, kako ih razume autor. Razlog tome jeste, između ostalih, i jezik teksta, koji se približava razgovornom, i iznošenje opštih, širokoj javnosti poznatih „osobina“ koje se u svakodnevnoj komunikaciji pripisuju Srbima. Ovi tekstovi na najbolji način potkrepljuju moju tezu o preplitanju „tradicionalno negovanog naučnog diskursa“ o nacionalnom identitetu sa frazama i klišeima svojstvenim razgovornom stilu. Ponarodnjavanje stavova naučnika, verbalno flertovanje sa nacionalnim osobenostima, bilo da su pozitivne ili negativne, svodi se na propisivanje, konstatovanje i puko ponavljanje dominantnih klišeja, bez vidljive veze sa empirijskim istraživanjem. Iako je namjera prof. Marića bila da uporedi savremeni „mentalitet“ Srba sa onim od pre šezdeset odnosno osamdeset godina, „upoređivanje“ je ostalo na afirmisanju ili „kuđenju“ jednih te istih osobina. Ovaj „pokušaj“ iskazuje i autorov stav da je mentalitet dinamičkog karaktera, mada se to iz samog teksta ne vidi, tačnije, ova tvrdnja postaje suprotna samoj sebi. Doslovnim prihvatanjem stavova Dragiše Vasića („Karakter i mentalitet jednog pokolenja“), Jovana Cvijića („Balkansko poluostrvo“) i Vladimira Dvornikovića („Karakterologija Jugoslovena“) Jovan Marić zapravo negira svoju tezu o dinamičnosti i navodi na posmatranje stereotipnog karaktera pisanja o problemu identiteta naroda.

Osnovne „osobine“ srpskog naroda prema Jovanu Mariću (zavist, inat, dobrodušnost, druželjubivost, neslogu itd.) u svom istraživanju tretiram kao preovlađujuće stereotipe o ovom pitanju. Zato ću ih predstaviti onim redom koji im daje i sam autor. Strategija ponavljanja tvrdnji o osobinama identiteta, koja će biti pokazana, pored toga što je samoj sebi cilj, ima za posledicu da uopštena verovanja pretvara u naučne istine. Hipoteza koju želim da opravdam proizašla je iz tvrdnji koje me navode da poverujem kako svako ponavljanje jeste u stvari ubeđivanje, pri čemu se „naučni stav“ o dinamičnosti i promenljivosti identiteta relativizuje ili postaje nevažan u odnosu na njegove stalne karakteristike. Moje osnovno polazište jeste da se na takav ‘empirijski’ način ne može istraživati nacionalni identitet, već samo njegov „predstavni plan“, čitljiv u stereotipnim

obrascima oba smera, kako pozitivnom, tako i negativnom. Umesto „istinom“ o identitetu, govor o nacionalnom identitetu operiše i rezultira stereotipnim kalupima, koji se vremenom „bogate“ ili „osiromašuju“, ali suštinski uvek ostaju stereotipi o osobinama, a nikako činjenice ili dokazi. Naučna neosetljivost na nekritičko ponavljanje osobina, poput hrabrosti, ponosa, borbenosti, odgovorna je za „mistični plan identiteta“, kome se u procesima socijalizacije i edukacije saobražavamo.

Stavove građana o nacionalnom identitetu, dobijene metodom dubinskog intervjua, analiziraću sa različitih aspekata. Analiza treba da pokaže ne šta su saznatljive osobine građana nego kako oni sami opisuju i doživljavaju nacionalni identitet i u kakvom su odnosu njihovi stavovi i razmišljanja prema određenjima koje zastupa intelektualna elita. Zato se ni osobine koje građani navode kao karakteristične ili važne za Srbe ne mogu smatrati objektivnim zbirom obeležja ili pouzdanom slikom njihovog nacionalnog identiteta.

3. U okviru preispitivanja tradicija i mitova iz kojih proizlaze dominantni stereotipi potrebno je, pored interpretacija u savremenoj literaturi, iznaći i eventualne potvrde značenja koja im se pripisuju. U ovom delu baviću se isključivo tekstovima koji se odnose na istraživanje srpskih nacionalnih mitova, pre svih kosovskog. Razmatranjem srpskog mita u okviru mitotvorstva slovenskih naroda, Boguslav Zjelinski nalazi da je njegova specifičnost u tome što spaja dva kulta, „visoki“ (svetosavski) i „niski“ (kosovski), od kojih je prvi religijski a drugi folklorni. Istoriografija i narodna epika vremenom zamenjuju tzv. visoki kult svetih srpskog panteona „niskim“ kultom, odnosno „trijadom svetosti, herojstva i izdajstva“, oličenoj u caru Lazaru, Milošu Obiliću i Vuku Brankoviću. Simbolika navedene trijade inicirana je izborom i zavetom cara Lazara ili, u mitskoj interpretaciji – carstvom nebeskim – trijumfom slobodne volje i nesalomivog duha. Snaga prvog, svetosavskog, religijskog ili „visokog“ kulta, prema Boguslavu Zjelinskom, prenesena je na „niski“, folklorni kult, tako što izbor nebeskog carstva simbolički treba da pokaže izbor prave vere i da bude autoritativno, više opravdanje svih odluka ili sveto usmerenje. Herojska saga o besmrtnosti poetizuje događaj na oslobađajućem i „pobedničkom“ značenju smrti, svešnom žrtvovanju „najboljih među Srbima toga vremena“. Ponos zbog uzvišene žrtve ugrađen je u konstrukt srpskog identiteta i, ma

koliko izgledao apstraktnim, ovaj mit, istorijski i emotivno nabijen, metaforu heroizma gradi isključivo na smrti. Prema osnovnim karakteristikama, kaže dalje Zjelinski, ovo je kult smrti, osvete i žrtve, koji je doprineo da se izgube granice između religije i politike. Ispunjenje obećane svetosti ostvarivo je uz uslov smrti, zadato herojstvo traži osvetu za prethodne nepravde, a kategorija izdajstva u navedenoj trijadi objašnjava se iznalaženjem konkretnog krivca, žrtve, kojoj će biti pripisana odgovornost za izgubljenu bitku. (Zielinski, 12)

4. Predstave o identitetu ne nastaju samo na bazi posebnih identifikatora, kakvi su jezik, vera, kultura, i hiperbolizaciji njihovih vrednosti, već i u procesima mitizacije osnovnih parametara ljudskog postojanja. Nastanak predstava o posebnom identitetu može se izraziti sa stanovišta prirodnih datosti oko kojih se struktura ono što čoveka određuje ili, preciznije, iz okvira opštih kategorija kakve su prostor, vreme, polnost itd. Izdvajanje svojstava i specifičnosti ovih kategorija u jednom društvu doprinosi pojašnjavanju fenomena nacionalne identifikacije. Posmatrano izvan konteksta specifičnog poimanja navedenih parametara, pojedinačno ili grupno ponašanje nije moguće do kraja shvatiti. Pokušaji opisivanja specifičnosti osnovnih kategorija, koje bi odgovaralo nosećem modelu u okviru društvenog ponašanja, mogu dovesti do preoblikovanja i pogrešnih predstava o datom društvu. Ono što se izdvaja kao karakteristično za kategorije određene kulture sigurno nije verna kopija „stvarne“ kulture, ali jeste pomak u njenom razumevanju. Ovde govorim samo o specifičnostima kategorija koje po mom mišljenju imaju uticaja na stvaranje posebnih predstava o srpskom identitetu. Kao najvažnije izdvojila sam one koje se tiču „propustljivosti granice“ između živih i mrtvih u epskoj tradiciji (ali i u savremenom političkom diskursu), prostorno-vremenske kategorije i kategorije polnosti.

Predstavljanjem uobičajenih shvatanja pomenutih kategorija koje su imanentne ukupnoj pojavnosti biće jasnije kako su nastali identitetski mitovi sa obeležjima koja bi trebalo da obezbeđuju jedinstvo i posebnost. Strukturiranje pojavnosti prema živima i mrtvima, našem i tuđem prostoru, prošlom, sadašnjem i budućem vremenu, prema polnosti i sl. jeste podrazumevajući okvir kako mitizovanog pogleda na svet tako i svakog drugog pogleda na svet. Pravila ovog sveta, koja se očitavaju i u identitetskim predstavama, ukazuju kako se iz niza utisaka izdvajaju upravo oni „priželjkivani“

u svrhu zaokruženja pretpostavljenog obrasca, koji, navodno zacrtan u davnoj prošlosti ili „zlatnom dobu“, nikada nije do kraja ostvaren, što mu uostalom i obezbeđuje trajnost.

5. Naučni diskurs nije ostao izvan procesa mitizacije identiteta, pa je padom ideologije jugoslovenstva padala u zaborav i nauka koja ju je legitimisala, tako da je bilo potrebno uspostaviti „novu nauku“ prema novom društvenom interesu. Ukratko, identitet je trebalo interpretirati na drugačiji način radi prilagođavanja novonastaloj situaciji. Evo nekoliko primera. Ponovnim štampanjem i prezentovanjem dela zaboravljenih/skrajnutih jugoslovenskih odnosno srpskih „karakterologa“, Vladimira Dvornikovića, Velmar-Jankovića, Karića i dr., organizovanjem naučnih skupova i debata na teme identiteta, nacionalnog interesa itd. uvedene su u javnu upotrebu ne samo nove priče nego su i stavovi o pitanju „ko smo“ i „kakvi smo“ bili znatno drugačiji u odnosu na ranije, jugoslovenske. Istovremeno sa kanalisanjem energije putem novog identiteta, ili uz pomoć te energije, stupilo je na društvenu scenu vernakularno usmeravanje, što je drugo ime za primenjeno iščitavanje istorije i mobilizaciju naroda putem maternjeg jezika, nacionalne književnosti, istorije. To je dugotrajan proces vidljiv na raznim nivoima društvenog života, koji traje i danas. Ipak, „vidljivost“ ovog procesa nije njegova imanentna osobina, jer se „radnje“, preduzimane u cilju nove solidarnosti i istosti, ne opažaju kao nove već se više doživljavaju kao samorazumljive. Kasnije je usledio proces institucionalizovanja usvojenih stavova, koji još uvek nije završen, bar ne u formi simboličkog predstavljanja (himna, zastava...). Da bi novi sistem koliko-toliko funkcionisao, bilo je potrebno postepeno menjati kodifikaciju radi prilagođavanja aktuelnom društvenom interesu. Do sada urađeno vidljivo je na nekoliko nivoa.

Novim kodiranjem stvarnosti ono što je bilo u domenu folklornog prelazi sve više u domen institucionalizacije ‘istinske narodne volje’. Putem uvođenja veronauke i građanskog vaspitanja u škole, zatim uvođenjem novih praznika ili novih reči stvara se atmosfera „nove pravičnosti“ ali se istovremeno omogućuje važan način državnog uređivanja svakodnevice, u etnologiji poznat kao centralno upravljanje ili kulturni menadžment (Rot, 86), koji podrazumeva državni, administrativni, crkvenu, intelektualni ili uopšte politički upliv u ponašanje naroda sa ciljem da ga „poprave“. Predlozi novih državnih praznika umesto dosadašnjih pokazuju u kom smeru bi

konkretizacija „nacionalnog bila“, odnosno „kontrola ponašanja“ i uređenja svakodnevice trebalo da idu. To je istovremeno i pokazatelj da je reč o ponovnom prestrukturiranju identiteta Srba, o novom „javnom pamćenju“ (Daglas), stvaranju nove slike naroda i „novog čoveka“ koji bi odrazio duh novouspostavljenog poretka. Biranjem datuma „koji vekovima traju“, konkretno, 27. januara – Dana svetog Save, 15. februara – Sretenja, 28. juna – Vidovdana, pokazuju se smernice sekularizacije društva (u smislu pretvaranja crkvenih praznika u svetovne), ali i institucionalizacije folklornih pretpostavki srpskog identiteta: hrabrosti, slobodarstva, duhovnosti, nacije–žrtve. Najvažnije pitanje kod ustanovljenja ovih datuma za državne praznike nisu sami događaji koji se proslavljaju nego pitanje na šta ti datumi treba da podsećaju i šta zapravo označavaju.

U obrazloženju odabranih datuma kaže se da su oni „u svesti mnogih pokolenja“, pa se spone nacionalnog kroz vekove formalizuju u sadašnjem trenutku kao podudaranje težnji ‘velike većine naroda’ i interesa države. Sretenje će prema ovom predlogu biti centralni državni praznik, koji podseća na donošenje prvog srpskog Ustava (1835) i na podizanje Prvog srpskog ustanka protiv vekovnog ropstva (1804), na težnje ka političkoj samostalnosti, pravdi i slobodi, Dan svetog Save „treba da bude opšti praznik srpske duhovnosti“, a Vidovdan „dan žrtvovanja za otadžbinu“. Biranje upravo ovih datuma budućeg praznovanja sa preciznim značenjima ne bi trebalo da predstavlja novinu ili razlog sporenja, jer su značenja koja im se pripisuju poslednjih godina odomaćena i u jeziku svakodnevice, kao stereotipi o srpskoj državnosti, slobodarstvu i hrabrosti (Sretenje), o srpskoj duhovnosti (Savindan), o naciji–žrtvi (Vidovdan).¹

Pitanje koje se postojano postavlja i jednako postojano ne rešava tiče se prelaza od istorijskog do mitskog i obrnuto, od mitskog do istorijskog; drugim rečima, pitanje se svodi na razjašnjavanje imaginativnih puteva nacionalne identifikacije koja, budući važna činjenica društvenih odnosa, menja stvarnost. Odgovor nije jedinstven ni jednostavan, ali u našem slučaju može se objašnjavati na dvama nivoima,

- 1) spoljnjem (društvenom) i
- 2) unutrašnjem (ličnom).

¹ (Navedeno prema tekstu „Odabrani su datumi koji vekovima traju“, Politika, br. 31407, Godina XCVIII, 6. april 2001, str. 9)

1. U najkraćem, spoljna strana procesa pretakanja istorije u mit i mita u istoriju objašnjiva je ulogom koju su odigrale političke i kulturne elite krajem osamdesetih godina prošlog veka. Umesto stare interpretacije stvarnosti zasnovane na međunacionalnom zajedništvu deo tadašnje jugoslovenske\srpske elite i nova srpska elita ponudile su takvu interpretaciju identiteta koja bi služila isključivo nacionalnom interesu. Kao osnovno sredstvo u ovom preusmeravanju sa jugoslovenskog na srpski identitet poslužio im je nacionalni mit, odnosno pripovedanje o junacima i događajima iz srpske prošlosti. Potiskivanje i uništavanje starih mitema, pogubnih po srpski interes u okviru bivše države, zahtevalo je formiranje novih. U javnom mišljenju uobličavao se stav da je bivša ideologija bila lažna, takva da je gušila osećanja i interese srpskog naroda.

2. Pojavu mitizacije stvarnosti i prošlosti teže je objasniti na unutrašnjem planu, onom koji se odvija u svakom recipijentu mitskih priča. Spoljni aspekt ovog objašnjenja čini razumljivijom naraslu privrženost mitskom. Preplašenim i ekonomski osiromašenim građanima priče o uzvišenom nacionalnom zadatku učinile su se sasvim prijemčivim. U tom smislu važno je ispitati da li je njihova prihvatljivost a) uzrokovana nametanjem stavova elite odnosno javnom propagandom, b) izraz potisnute, ali ipak žive nacionalne tradicije c) sublimacija prvih dveju pretpostavki sa različitim stepenom korelacije u svakom pojedinačnom slučaju.

6. Kako je identifikovanje nacije prema isključivo objektivnim svojstvima danas u nauci neprihvatljivo, onda je teško i skoro nemoguće odgovoriti na pitanje o mentalitetnoj ili karakternoj, kako se još naziva, različitosti pripadnika srpskog naroda od bilo kojeg drugog, a još je teže precizirati osobine koje bi to jasno pokazale. U mitskom diskursu, međutim, to nije samo moguće već je osnovno polazište toga diskursa tvrdnja da su Srbi izuzetan narod. Šta je to specifično srpsko, bolje ili gore od ostalih, a da je samo naše i gde se to vidi, u kojim oblicima svakodnevnog života i stvaralaštva, pitanja su na koja postoje najmanje dva odgovora. Prvi, i pretpostavljam ređi odgovor, jeste onaj koji negira postojanje bilo čega specifičnog, odbacuje teorije o nebeskom narodu i njegovoj izuzetnosti, to jest onaj koji pripadnika svog naroda vidi kao bilo koga drugog, sa vrlinama i manama individualno određenim, sa potrebama i vrednostima ustanovljenim pre na ličnom nego na kolektivnom, tačnije

nacionalnom planu. Pretpostavljamo da bi čovek koji bi na ovaj način odgovorio na prethodno pitanje bio okarakterisan kao kosmopolita, mondijalista, univerzalista ili građanin sveta, nasuprot svima onima koji bi o srpskoj posebnosti govorili na osnovu ustaljenih priča o tradicionalnom herojstvu i neustrašivosti, žrtvenoj istoriji, sve-toj veri, najstarijem jeziku.

Izvesnost prevladavanja mitskog diskursa u pitanjima nacionalnog identiteta proizvodi dualitet zasnovan na isključivosti patriotizam\internacionalizam, koji je u krajnjem slučaju neosnovan i koji ne mora nužno biti utemeljen na međusobnoj suprotnosti. Pristrasna lojalnost sopstvenoj naciji u ovakvom diskursu pravi suprotnost univerzalnim vrednostima, nekada i zbog toga da bi upoređenjem, u osnovi neuporedivog, za sebe proizvela više energije. Jezička, religijska ili nacionalna identifikacija obezbeđuje oreol prestiža i utemeljenosti u poređenju sa univerzalnim, neretko iz kompleksa koji pokazuje da identitet nije u potpunosti samodovoljan i definisan, ako se ne uporedi i sa nečim mnogo širim, opštijim. Istog tipa i iz sličnih razloga iznose se i one predstave koje internacionalizam ili kosmopolitizam uzdižu na nivo moderne svetske ideologije (prestižnog pogleda na svet), zapostavljajući realnost bilo kakve akcije i mogućnost ostvarenja bar dela 'slatkih vizija' i prevelikih zahteva. Rezultat takvih pokušaja ogleđa se u verbalnom flertovanju koje nikada ne prelazi svoje granice.

Kosmopolitizam bi zahtevao da predstave sveta idu ka jednom cilju i u jednom jedinom smeru, ma koliko se i kako pozivao na lepote razlike. Po tome se ideje kosmopolitizma ni u čemu ne razlikuju od nacionalističkih ideja. Sa druge strane teorijskih zahteva jasno stoji činjenica da mišljenja o celini sveta nikada nisu sadržavala ništa jedinstveno. Istina je da savremeni život ne možemo podvesti pod određeni pogled na svet, da naša društvenost nema jedinstven i potpun izraz niti uporednu predstavu sveta. Uopšteno govoreći, predstave sveta imaju za cilj shvatanje smisaonosti i celine pojavnosti, iako je sama pojavnost nerazumljiva, bez obzira na dalja i bliža razdoblja koja se čine shvatljivim. Nemogućnost potpunog razumevanja stvarnosti dozvoljava da stare i nove mitske predstave, odnosno nacionalističke i kosmopolitske ideje, ispune tu prazninu i na svoj način objasne i stvarnost i svet. Obe vrste predstava sreću se u utopističkim zahtevima za popravljanjem ili menjanjem sveta, odnosno naroda.

Stanovišta kosmopolitizma o jedinstvenom svetu sada su neodvojiva od procesa globalizacije u kojima je prag osetljivosti za kulturne i etničke razlike neretko nizak. Između navodno zatvorenih koncepata nacionalizma i navodno otvorenih koncepata kosmopolitizma postoji permanentni sukob, koji ne uliva nadu u približavanje ovih ideja i odustajanje od maksimalizovanih zahteva obeju koncepcija.

Originalnost istraživanja

Moje osnovno polazište glasi da se karakteristike nacionalnog identiteta ne mogu istraživati na do sada uobičajeni način u domaćoj etnopsihologiji, da tzv. „osobine naroda“ nisu konstantne, samorazumljive ili prirodne činjenice, kako su ih tretirali autori čiji su stavovi predmet ispitivanja. Prema mojim saznanjima, analize nacionalnog identiteta vršene su u raznim naučnim disciplinama, psihološkim, sociološkim, istorijskim, etnološkim, ali su eksplicitna istraživanja mitizovanih aspekata identiteta kod nas bila retka. Moje ideje o mitizaciji identiteta ipak nisu nove. Nesumnjivo najviše u konzistentnoj kritici srpskog političkog etnomita, analizi stereotipnih mišljenja o identitetu, rasvetljavaju teorijskih problema u izučavanju političkog mita i približavanju savremenih inostranih istraživanja ove problematike dao je Ivan Čolović. Pristup koji želim da opravdam nov je utoliko što mitizovane predstave o nacionalnom identitetu analiziram unutar različitih žanrova i sa stanovišta suprotstavljenih koncepcija. Dovodeći u vezu značenja nacionalnih mitova i stereotipni diskurs o osobinama Srba, problematiku identiteta pokušavam da objasnim van vrednosnih skala, ne procenjujući unutrašnje vrednosti različitih koncepcija, nego ću pažnju posvetiti planu primene i funkcija koje diskurs o identitetu ima. Time se ova problematika oslobađa tabuiziranja i mitizacije, o kojoj je zapravo reč.

Ciljevi istraživanja

Istraživanje treba da pokaže da:

1. Istrajavanje na mitizovanom diskursu autostereotipije u Srbiji predstavlja jednu od osnovnih prepreka stvarnim društvenim promenama i poželjnim integracijskim procesima u okviru regiona i Evrope

2. Pokretanje pitanja nacionalnog identiteta nikada nije društveno nemotivisano i da način pristupanja ovoj temi u višenacionalnoj sredini uslovljava razvoj države na unutrašnjem i međunarodnom planu

3. Političko i formalno odricanje kontinuiteta sa prethodnom vlašću ne znači i prekid započetih procesa redefinisanja kolektivnog identiteta.

Literatura

- Adorno, T.W. – Na pitanje: Što je njemačko. Časopis za društvena i kulturna pitanja *Kulturni radnik*, (str. 128-138) broj 6, Godina XXXIV, Zagreb 1981.
- Antonijević, D. – Kult kneza Lazara u folklornoj tradiciji. *Zbornik Kosovska bitka 1389. godine i njene posledice*. Međunarodni simpozijum Himelstir 1989. Beograd 1991, str. 101-110
- Antonijević, D. – *Zbornik Etnološka preispitivanja*. EI SANU, Kragujevac 1997.
- Artjunova, N.D. – *Etika a pravda*. Slovo a slovesnost, 1, LV, Praha 1994.
- Bakić, J. – Stereotipi o Srbima u javnostima pojedinih zapadnih nacija. *Nova srpska politička misao*, god. VI (1999), br. 1-2, (str. 27-55) Beograd
- Bakić, I. – *Nacija i religija*. Bosna public, Sarajevo 1994.
- Bandić, D. – *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Beograd 1990.
- Bandić, D. – *Narodna religija Srba u 100 pojmova*. Nolit, Beograd 1991.
- Bart, R. – *Zadovoljstvo u tekstu*. Gradina, Niš 1975.
- Bart, R. – *Rolan Bart po Rolanu Bartu*. Svetovi\Oktoih, Novi Sad \Podgorica 1992.
- Bataković, D. – Značaj kosovskog predanja u održanju srpskog naroda na Kosovu i Metohiji u XIX veku. *Zbornik Kosovska bitka 1389. godine i njene posledice*. Međunarodni simpozijum Himelstir 1989. Beograd 1991, str. 121-131
- Bernstein, B. – *A Socio-Linguistic Approach to Socialisation. Directions in Socio-Linguistics*. Holt, Rinehart & Winston, New York 1970.
- Boem, K. – *Krvna osveta*. CID, Podgorica 1998.
- Božić, N. – *Nacija i nacionalizam*. Prometej, Beograd 1996.
- Bilefeld, U. – *Stranci: prijatelji ili neprijatelji*. Biblioteka XX vek, Beograd 1997.
- Bojović, B. – Geneza kosovske ideje u prvim postkosovskim hagiografsko-istoriografskim spisima. *Zbornik Kosovska bitka 1389. godine i njene posledice*. Međunarodni simpozijum Himelstir 1989. Beograd 1991, str. 15-28

- Canetti, E. – *Masa a moc*. Arcadia, Praha 1994.
- Cvijić, J. i Andrić, I. – *O balkanskim psihičkim tipovima*. Priredio Petar Džadžić. Beograd 1996.
- Čajkanović, V. – *Mit i religija u Srba. Izabrane studije*. SKZ, Beograd 1973.
- Čolović, I. – Jugosloveni kao narod kulturan na jedan prirodan način. *Delo*, 9-12, Nolit, Beograd 1991.
- Čolović, I. – *Bordel ratnika*. Biblioteka XX vek, Beograd 1993.
- Čolović, I. – Skerlić i srpski politički mitovi. *Zbornik Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, Beograd 1994.
- Čolović, I. – *Politika simbola*. Ogleđi o političkoj antropologiji. Radio B92, Beograd 1997.
- Čolović, I. – *Divlja književnost*. Biblioteka XX vek, Beograd 2000.
- Čomski, N. – *Gramatika i um*. Nolit, Beograd 1972.
- Ćorović, V. – *Sveti Sava*. Brastvo, 27. knjiga Društva sv. Save, Beograd 1922.
- Daglas, M. – *Prirodni simboli*. Svetovi\Oktoih, Novi Sad\Podgorica 1990.
- Daglas, M. – *Kako institucije misle*. Reč, Beograd, 2001.
- Derida, Ž. – *O apokaliptičnom tonu usvojenom nedavno u filozofiji*. Oktoih, Podgorica 1995.
- Derida, Ž. – *Sila zakona. Mistični temelj autoriteta*
- Devereux, G. – *Komplementaristička etnopsihoanaliza*. August Cesarec, Zagreb 1990.
- Dikro, O. i Todorov, C. – *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku I i II*. Prosveta, Beograd 1987.
- Dugandžija, N. – Nedorečenost i zavodljivost etničko-nacionalnog sindroma u Zborniku: *Etničnost, nacija, identitet. Hrvatska i Europa*. Zagreb, 1998.
- Dvorniković, V. – *Karakterologija Jugoslovena*. Prosveta, Beograd 1990.
- Dvorniković, V. – *Borba ideja*. NIU Službeni list SRJ, Tersit, Beograd 1995.
- Đerić, G. – *Smisao žrtve u tradicionalnoj kulturi Srba. Antropološki ogleđ*. Svetovi, Novi Sad 1997.
- Đerić, G. – Kategorije razumljivosti jezičkog iskaza. *Slavica Pragensia ad tempora nostra*, Euroslavica, Praha 1998.
- Đurić, M. – *Izazov nihilizma. Iskustvo razlike*. NIU Službeni list SRJ i Tersit, Beograd 1997.
- Đordano, K. – *Ogleđi o interkulturnoj komunikaciji*. Biblioteka XX vek, Beograd 2001.
- Đorđević, M. – Političko-istorijski pristup izučavanju postanka i razvitka srpske nacije. (str. 19-45) *Zbornik Nastanak i razvoj srpske nacije*, Beograd 1978.

- Dorđević, T. – *Naš narodni život*. Srpska književna zadruga, Beograd 1923.
- Dorđević, T. – *Srbija pre sto godina*. Prosveta, Beograd 1946.
- Dorđević, T. – *Srpske narodne igre*. Srpski etnografski zbornik, knj. 9, Beograd 1907.
- Duretić, V. – Političko-istorijsko zaleđe tragedije kosovsko-metohijskih Srba u periodu poslije Drugog svjetskog rata. Zbornik *Kosovska bitka 1389. godine i njene posledice*. Međunarodni simpozijum Himelstir 1989. Beograd 1991, str. 183-201
- Džamić, L. – *Advertising page. Anegdotski ogleđi o marketingu, medijima i komunikaciji*. Hammer Creative&Prometej, Novi Sad 2000.
- Dženkins, R. – *Etnicitet u novom ključu. Argumenti i ispitivanja*. Beograd, 2001.
- Eliade, M. – *Sveto i profano*. Zamak kulture, Vrnjačka Banja 1980.
- Eliade, M. – *Aspekti na mitot*. Kultura, Skopje 1992.
- Fetscher, I. – Traženje nacionalnog identiteta. *Kulturni radnik*, Broj 6, Godina XXXIV, (str. 139-154) Zagreb, 1981.
- Frank, M. – *Conditio moderna*. Svetovi, Novi Sad 1995.
- Gams, A. – Tradicija u svetlosti racionalizma i romantizma. *Glasnik Etnografskog instituta* XLIII, str. 17-27, Beograd 1994.
- Gellner, A. – *Narody a nacionalismus*. 2. vydani, Hribal, Praha 1993.
- Gerc, K. – *Tumačenje kultura I i II*. Biblioteka XX vek, Beograd 1998.
- Gezeman, G. – *Čojstvo i junaštvo starih Crnogoraca*. Cetinje 1968.
- Gidens, E. – *Sociologija*. CiD, Podgorica 1998.
- Goffman, E. – *Interaction Ritual*. Doubleday, Garden city, New York 1967.
- Goldsworthy, V. – *Inventing Ruritania, The Imperialism of the Imagination*. Yale University Press, New Haven and London 1998.
- Golubović, Z. – *Ja i drugi*. Republika, Beograd 1999.
- Gurević, A. – *Kategorije srednjovekovne kulture*. Matica srpska, Novi Sad 1994.
- Hač, E. – *Antropološke teorije I-II*. BIGZ, Beograd 1979.
- Hafner, P. – *Uvod u sociološke teorije*. Prosveta, Niš 1994.
- Ilić, V. – *Mit i stvaranje*. Prosveta, Niš 1990.
- Ilić, V. – *Religija i kultura*. Prosveta, Niš 1995.
- Ivić, M. – O razlikovanju ljudi po boji. *Južnoslovenski filolog*, Institut za srpski jezik SANU, br. XLIX, Beograd 1993.
- Janković, Ž. – *Za srpski crtoslov I*. Srbinje-Beograd-Valjevo-Minhen 1997.
- Jakobson, R. – Folklor kao poseban oblik stvaranja. *Izraz*, knjiga XLIV, godina XXII, broj 5, Sarajevo 1978, str. 607-619

- Jakobson, R. – Uz problem razgraničavanja folkloristike i nauke o književnosti. *Izraz*, knjiga XLIV, godina XXII, broj 5, Sarajevo 1978, str. 619-622
- Jireček, K. – *Istorija Srba. Prva knjiga do 1537. godine*. Naučna knjiga, Beograd 1952.
- Jerotić, V. – *Vera i nacija*. Tersit, Beograd 1995.
- Jerotić, V. – Da li se narodi menjaju kroz istoriju? Srbi juče, danas i sutra. Zbornik *Etnološka preispitivanja*, Kragujevac 1997.
- Jenkins, R. – *Social identity*. Routledge, London and New York 1996.
- Jovanović, S. – *Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera*. Vindzor-Avala 1964.
- Jovanović, B. – Srbi u ključu nacionalne karakterologije. Zbornik *Karakterologija Srba*. Naučna knjiga, Beograd 1992.
- Jovanović, Đ. – Jedan pogled na kratku istoriju razaranja društva u Srbiji. Kič peva na ruševinama. *Republika*, broj 259, Beograd.
- Jovičić, B. – *Ne pogrešiš li pameti doći nećeš*. Beograd 1998.
- Jovičević, M. – *Mit i stvarnost. Psihologija arhetipa*. Beograd 1998.
- Jung, K.G. – *Duh i život*. Matica srpska, Novi Sad 1984.
- Jung, K.G. – *Dinamika nesvesnog*. Matica srpska, Novi Sad 1984.
- Junžić, S. – *Politična kultura*. Izdaja Fakulteta za sociologiju, politične vede in novinstvo Univerze v Ljubljani\ Obzorja – Maribor 1973.
- Kalić, J. – *Srbi u poznom srednjem veku*. Beograd 1994.
- Kalić, J. – Srbija i Zapadni svet 1389-1459. Zbornik *Kosovska bitka 1389. godine i njene posledice*. Međunarodni simpozijum Himelstir 1989. Beograd 1991, str.49-56
- Kasirer, E. – *Filozofija simboličkih formi*. Drugi deo. Dnevnik\ Književna zajednica Novi Sad 1985.
- Kasirer, E. – *Jezik i mit*. Tribina mladih, Novi Sad 1972.
- Kasirer, E. – Mitski, estetski i teorijski prostor. *Izraz*, knjiga LXVIII, god. XXXIV, br. 3, Sarajevo 1991.
- Kitromilides, P. – *Balkan mentality: History, Legend, Imagination*. Comité National Grec, Athenes 1994.
- Kiznije, Ž. – *Etnologija Evrope*. Biblioteka XX vek, Beograd 1996.
- Krleža, M. – Narodna zajednica. *Kulturni radnik*, Broj 6, Godina XXXIV, (str. 155-168) Zagreb 1981.
- Kroko, K.F. – *O nemačkim mitovima. Retrospektiva i perspektiva*. Svetovi, Novi Sad, 2001.
- Konrad, Đ. – *Identitet i histerija*. Apostrof, Novi Sad 1995.
- Kostić, A.Đ. – *Seksualno u srpskoj narodnoj poeziji*. Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb 1978.

- Laslett, F. – *Family and Household as Work Group and Kin Group: Areas of Traditional Europe Compared, Family Forms in Historic Europe*, Kembridž 1983.
- Le Bon, G. – *Psihologija gomila*. Beograd 1896.
- Le Bon, G. – *Psihološki zakoni razvoja naroda*. Papirus, Trgokom, Novi Sad 1995.
- Levi-Bril, L. – *Primitivni mentalitet*. Zagreb 1954.
- Levi-Stros, K. – *Totemizam danas*. Beograd 1979.
- Lerotić, Z. – Građanski nacionalizam i etnonacionalizam. (223-234) Zbornik *Etničnost, nacija, identitet. Hrvatska i Europa*, Zagreb 1998.
- Lič, E. – *Kultura i komunikacija*. Prosveta, Beograd 1983.
- Lotman, Ju.M.\Uspenski, B.A. – *O semiotičeskom mehanizme kulture. Trudy po znakovym sistemam*, br. 5, Tartu 1970.
- Lukić, D.R. – O nastanku srpske nacije sa sociološkog gledišta. (str.73-85) Zbornik *Nastanak i razvoj srpske nacije*, Beograd 1978.
- Markoti, Đ. – *Crna Gora i njene žene*. CID, Podgorica 1997.
- Marić, J. – *Kakvi smo mi Srbi?* | Prilozi za karakterologiju Srba. Beograd 1998.
- Marojević, R. – *Ćirilica na raskršću vekova. Ogledi o srpskoj etničkoj i kulturnoj samosvesti*. Dečje novine, Gornji Milanovac 1991.
- Matić, M. – *Mit i politika. Rasprava o osnovama političke kulture*. Politeia, Beograd 1998.
- Meletinski, E.M. – *Poetika mita*. Nolit, Beograd 1983.
- Menase, R. – *Zemlja bez svojstava. Esej o austrijskom identitetu*. Vreme knjige, Beograd 1995.
- Mihailović, K.\Krestić, V. – „Memorandum SANU“. *Odgovori na kritike*. Beograd, 1995.
- Mihović, D. – *Rat su započeli mrtvi*. Prosveta, Beograd 1993.
- Milosavljević, O. – Nacionalni stereotipi u istorijskoj perspektivi. *Nova srpska politička misao*, god. VI, br. 1-2, str. 7-25, Beograd, 1999.
- Miočinović, M. – *Nemoć očiglednog*. Beogradski krug, AKAPIT, Beograd 1997.
- Mitrović, A. – Nekoliko teza o uslovima i mogućnostima proučavanja nastanka i razvitka srpske nacije. (str. 9-19) Zbornik *Nastanak i razvoj srpske nacije*, Beograd 1978.
- Mos, M. – *Sociologija i antropologija*. Biblioteka XX vek, Beograd 1998.
- Moskovisi, S. – *Doba gomile*. I i II. Biblioteka XX vek, Beograd 1997.
- Naumović, S. – „Balkanski kasapi“: Mitovi i pogrešne predstave o raspadu Jugoslavije. *Nova srpska politička misao*, god. VI, br. 1-2, str. 57-77, Beograd, 1999.

- Nikolić, D. – Etnički stereotipi muškog i ženskog ponašanja (prikaz). *Glasnik Etnografskog instituta XLII*, Beograd 1993.
- Nusbaum, M.K. i Koen, Dž. – *Za ljubav domovine. Rasprava o granicama patriotizma*. Biblioteka XX vek, Beograd 1999.
- Ortiz-Osez, A. – Hermeneutika kao filozofsko-jezički problem. *Izraz XLIV*, god. XXII, broj 4, Sarajevo 1978.
- Patočka, J. – *Privozeny svet jako filozoficky problem*. Praha 1992.
- Pavlović, M. – *Poetika žrtvenog obreda*. Nolit, Beograd 1987.
- Piper, P. – *Jezik i prostor*. Biblioteka XX vek, Beograd 1997.
- Pucelle, J. – Oduhovljenje prostora i njegovo antropološko značenje. *Izraz*, knjiga LXVIII, god. XXXIV, broj 5, Sarajevo 1991.
- Putinja, F. i Stref-Fenar, Ž. – *Teorije o etnicitetu*. Čigoja štampa, Biblioteka XX vek, Beograd 1997.
- Poper, K.R. – *U traganju za boljim svetom*. Paideia, Beograd 1999.
- Popović, M. – *Vidovdan i časni krst*. Biblioteka XX vek, Beograd 1998.
- Prpa-Jovanović, B. – Procesi modernizacije i položaj žene u Srbiji tokom XIX i prve polovine XX vijeka. Zbornik *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, Beograd 1994.
- Radenković, Lj. – *Simbolika sveta u narodnoj magiji južnih Slovena*. Prosveta, Niš 1996.
- Rašković, J. – *Luda zemlja*. Akvarijus, Beograd 1990.
- Redžić, N. – *To je to 100% srpski*. Beograd 1995.
- Renan, E. – Što je nacija? (str. 89-107) u: *Kulturni radnik*, br.6, god. XXXIV, Zagreb 1981.
- Rihtman-Auguštin, D. – Etnički identitet – etnocentrizam – nacionalizam. (47-56) Zbornik *Etničnost, nacija, identitet. Hrvatska i Europa*, Zagreb 1998.
- Rihtman-Auguštin, D. – *Ulice moga grada*. Biblioteka XX vek, Beograd 2000.
- Rot, K. – *Slike u glavama. Ogledi u narodnoj kulturi u jugoistočnoj Evropi*. Biblioteka XX vek, Beograd 2000.
- Rot, N. – *Psihologija grupa*. Zavet, Beograd 1995.
- Samardžić, R. – *Za carstvo nebesko*. Zbornik *Kosovska bitka 1389. godine i njene posledice*. Međunarodni simpozijum Himelstir 1989. Beograd 1991, str. 9-15
- Samardžić, R. – *Kosovsko opredeljenje. Istorijski ogledi*. Beograd 1990.
- Sapir, E. – *Jezik*. Dnevnik, Novi Sad, 1992..
- Slijepčević, Đ. – *Istorija Srpske pravoslavne crkve od pokrštavanja Srba do kraja 18. veka*. BIGZ, Beograd 1991.

- Slijepčević, Đ. – *Istorija Srpske pravoslavne crkve od početka 19. veka do kraja Drugog svetskog rata*. BIGZ, Beograd 1991.
- Slijepčević, Đ. – *Istorija Srpske pravoslavne crkve za vreme Drugog svetskog rata i posle njega*. BIGZ, Beograd 1991.
- Smit, D. Antoni – *Nacionalni identitet*. Biblioteka XX vek, Beograd 1998.
- Sechchaye, A. – Misao i jezik ili kako izraziti organski odnos pojedinačnog i društvenog u govoru. *Izraz*, knjiga XXXVI, godina XVIII, broj 7, Sarajevo 1974, str. 46-64
- Srpski mitološki rečnik* – Kulišić, Š. Petrović, P.Ž. Pantelić, N. Nolit, Beograd 1970.
- Stanojević, S. – *O srpskoj kulturi u srednjem veku. Iz naše prošlosti*, knj. 1, Beograd 1934.
- Stanojević, S. – *Car Dušan*. Bratstvo, 27. knjiga Društva sv. Save, Beograd 1922.
- Stef. Karadžić, V. – *Crna Gora i Boka Kotorska*. Beograd 1922.
- Stef. Karadžić, V. – *Srpske narodne pjesme II*. Prosveta-Nolit, Beograd 1987.
- Stef. Karadžić, V. – *Istorijski spisi*. Prosveta-Nolit, Beograd 1987.
- Stef. Karadžić, V. – *Etnografski spisi. O Crnoj Gori*. Prosveta-Nolit, Beograd 1987.
- Stepanov, R. – *Mit i totalitarizam*. Novi Sad 1995.
- Stojković, B. – *Evropski kulturni identitet*. Prosveta\Niš, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka\Beograd 1993.
- Todorova, M. – *Imaginarni Balkan*. Biblioteka XX vek, Beograd 1999.
- Todorov, C. – *Mi i drugi. Francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Biblioteka XXvek, Beograd 1994.
- Tolstoj, N.I. – *Jezik slovenske kulture*, Prosveta, Niš, 1995.
- Tondl, L. – *Problems of semantics*. D.Reidel Publ. Company, Dordrecht-Boston-London 1981.
- Trojanović, S. – *Psihofizičko izražavanje srpskog naroda poglavito bez reči*. Prosveta, Beograd 1986.
- Ugrešićova, D. – *Kultura lži. Antipoliticke eseje*. Mlada fronta, Praha 1999.
- Vavra, M. – *Mluvime beze slov*. Praha 1990.
- Vasić, M. – Htonsko-agrarni kult u Vinči. *Glas SANU*, Beograd 1951.
- Vidović, Ž. – *Zavet – izvorno načelo evropske istorije. Zbornik Kosovska bitka 1389. godine i njene posledice*. Međunarodni simpozijum Himelstir 1989. Beograd 1991, str. 167-182
- Vitgenštajn, L. – *Filosofska istraživanja*. Nolit, Beograd 1980.
- Vitgenštajn, L. – *O izvesnosti*. Oktoih, Podgorica 1995.
- Wittgenstein, L. – *Tractatus logico-philosophicus*. Praha 1993.

- Veber, M. – *Privreda i društvo*. Prosveta, Beograd 1976.
- Velmar-Janković, V. – *Pogled s Kalemegdana: ogled o beogradskom čoveku*. Beograd 1992.
- Vojnović, M. – *Kobno osipanje srpskog naroda. Sociološki ogled o gorućim problemima srpskog naroda*. Prometej, Beograd 1995.
- Zamorski, R. – *Na Savi i Dravi u: Beograd u XIX veku iz dela stranih pisaca*, Beograd 1967.
- Zielinski, B. – *Serbska powieść historyczna*. Poznan 1998.
- Zielinski, B. – *Wielkie mity narodowe Slowian*. Poznan 1999.
- Zuković, Lj. – Problem kolektivnog duha u narodnim umotvorinama. *Izraz*, knjiga XXXII, godina XVI, broj 7, Sarajevo 1972, str. 10-28
- Žirarde, R. – *Politički mitovi i mitologije*. Biblioteka XX vek, Beograd 2000.

Gordana M. Đerić

MYTHICAL ASPECTS OF SERBIAN IDENTITY

Summary

The paper deals with the use of mythical contents of Serbian national identity and stereotypes about Serbs in different kinds of public discourses; publicistic, political and scientific. Mythical content and stereotypes are related to „comprehensive image of the Serbian people“, not to empirically testable particular identifiers. Moreover, vague stories about Serbian national being have epistemological priority over unambiguous descriptions of common collective ways of life. This feature of its usage make national myths suitable for political and cultural propaganda. They are a powerful tool for social control and manipulation. Political and cultural elites are reluctant to abandon abuses of mythical aspects in maintaining their positions. The aim of the proposed research is to identify particular abuses of mythical aspects in Serbian public discourse and disclose their historical sources, as well as to opt for a reassessment of Serbian national identity through open and scientifically grounded public discussion.

Key words: national identity, myth, stereotype, discourse.